

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.3.351

UDK 821.163.4(497.6)-31:811.111'255.2

Primljeno: 26. 09. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Edina Špago-Ćumurija

SPECIFIKACIJA KAO PREVODILAČKI PRISTUP U ENGLISKOM PREVODU ZBIRKE PRIČA SARAJEVSKI MARLBORO MILJENKA JERGOVIĆA

Prevođenje djela pisaca koji su sami iskusili odlazak iz svog originalnog kulturnog konteksta, pri čemu im je taj odlazak dao jedinstvenu poziciju sagledavanja svog i drugih identiteta, postaje sve zanimljivije i dobija novu funkciju. Svrha prevođenja nije više traženje zajedničke podloge koja će poslužiti za univerzalno prepoznavanje i razumijevanje na osnovu istih iskustava, nego komuniciranje različitosti i specifičnosti lokalnog u odnosu na globalno. U engleskom prevodu zbirke priča *Sarajevski Marlboro* Miljenka Jergovića, koja donosi priče o životima sarajevskih običnih ljudi prije i u toku opsade grada u devedestim godinama dvadesetog vijeka, može se uočiti nešto drugačiji odnos između prevodioca i čitatelja, zahvaljujući upravo potrebi da se ostvari komunikativna funkcija prevođenja. Pri tome specifikacija može biti prepoznata ne samo kao najčešće korištena prevodna tehnika, nego i prevodilački pristup kojim se mogu pojasniti ili eksplicitirati bosanskohercegovački kulturni elementi koji su nevidljivi, tj. ispod površine teksta.

Ključne riječi: prevođenje; kultura; Jergović; specifikacija

UVOD

U kontekstu prevođenja, gdje je potrebno kreirati uporište koje će prevodilac koristiti za prekodiranje kulturnih elemenata, kultura može biti definisana i klasificirana na različite načine. Kulturni identitet je jedan aspekt kolektivnog identiteta. Pojedinaac svijet doživljava na određeni način, ali uvijek u subjektivnoj razmjeni sa drugima.

Unutar kulturnog miljea javljaju se kulturni kodovi, vrijednosni sistemi, religija, ideologija, pogled na svijet, grupne norme, kulturne namjere, kognitivni sistemi, pa i psihološke crte i mentalitet (Mucchielli 1985, prema Golubović 1999). Kulturni identitet je *druga priroda* čovjeka kojom se usaglašavaju razlike između individualnog i zajedničkog identiteta, pri čemu vanjska realnost nije odvojena od ličnosti – kulturni identitet je neka vrsta referentnog okvira koji pojedincu pokazuje šta je poželjno, a šta nije sa stanovišta date kulture. U sprezi individualnog i kolektivnog konceptualizira se svijet koji je *shvaćen* naspram onoga koji je *viđen*. U tom dinamičkom odnosu između pojedinca i kulture posrednik je jezik jer izražava iskustva i saznanja svih ljudi, a ne samo ono jedno, lično (Golubović 1999). U tom smislu, svijet koji *vidi* stranac, npr. Amerikanac iz Jergovićeve priče *Grob* koji pita šta je *dunjaluč*, nije isti onaj svijet kako ga *shvata* Sarajlija koji mu pokušava odgovoriti, svjestan da je razumijevanje otežano. Ono što je shvaćeno ne mora biti izrečeno tj. napisano, i to su prostori u tekstu koji mogu praviti šum čitatelju ove zbirke i svih drugih djela koja sadrže specifične ili apstraktne elemente kulture.

Dinamički odnosi između individualnog i kolektivnog danas se dešavaju u globalizovanom svijetu u kojem nestaju granice. Sa brisanjem granica nestaje i poznati svijet, dok novi još nije uspostavljen, što dovodi do svojevrstnih *identitetskih vakuuma* (D'Andrea 2002, prema Spahić 2016). U novom kontekstu dolazi, međutim, i do retribalizacije u pokušaju da se zaštiti vlastiti identitet. U tom svijetu balkanski narodi posjeduju *tranzitorni* identitet i žive razapeti između prošlosti i sadašnjosti. Za razliku od razvijenih društava gdje budućnost oblikuje sadašnjost, na Balkanu prošlost oblikuje i sadašnjost i budućnost (Mitrović 2002). Upravo je bosanskohercegovačka kultura ogledni primjer tih temporalnih i spacijalnih specifičnosti jednog kulturnog prostora i njegove istovremene isprepletenosti kako unutar sebe tako i sa drugim i drugačijim koje ga okružuje. Lovrenović (2015) u tom smislu ističe da je Bosna i Hercegovina spoj civilizacijsko-religijskih sistema i kao takva čini zanimljiv kulturni pejzaž i neobičnu strukturu – *kompozitnu i cjelovitu u isti mah*, te da je upravo unutrašnja dinamika njena stalna karakteristika, a ta se dinamika mijenja u zavisnosti od trenutnih političkih konstelacija u balkanskom, južnoslavenskom i evropskom kontekstu – od sklada i saradnje, do razdora i sukoba.

Glasovi perifernih kultura i književnosti opstaju uprkos internacionalizaciji (Bachmann-Medick 1996). Huntington (1993) pak smatra da u budućnosti neće biti univerzalne civilizacije već svijet sastavljen od različitih civilizacija, od kojih svaka mora naučiti da koegzistira sa onom drugom. I teme u književnosti šire se od onih svojstvenih nacionalnim tradicijama prema pričama migranata, političkih izbjeglica,

pričama sa granica i prvih linija frontova (Ahmad 1987). I prevođenje u globalnom svijetu sve više je transnacionalno i postalo je *prevođenje identiteta*, cirkulacija ideja i transfer kultura u kulturnim prostorima koji se danas nužno preklapaju. Ni konflikt i ratove nije više moguće ograničiti samo na (među)nacionalne okvire (Footitt 2016). Tako i prevođenje postaje komunikacijska strategija u svijetu u kojem su neizbježno međuslovljene lokalna i globalna komunikacija (Cronin 2000, prema Polezzi 2011). Kretanje u formi migracije ili egzila kao globalni fenomen kraja dvadesetog i početka dvadesetprvog stoljeća, koje je zadesilo mnoge autore, prebacuje fokus na autobiografsko u književnosti te u traduktološkom smislu podrazumijeva *prevođenje čovjeka* koji je dislociran i koji poprima neku novu intelektualnu poziciju. Kretanje u globalnom svijetu vodi etničkoj i kulturnoj hibridnosti (Polezzi 2011), a prevođenjem ovakvih tekstova postajemo interkulturalno i multikulturalno pronicljiviji i duhovno bogatiji (Podemska 2010).

Zbirka priča *Sarajevski Marlboro* Miljenka Jergovića opisuje svijet u kojem sve počinje i završava u Sarajevu, glavnom gradu Bosne i Hercegovine, od djetinjstva autora do izgorjele sarajevske Vijećnice. Prvi dio *Nezaobilazan detalj u biografiji* donosi priču *Izlet*, drugi dio 27 priča objedinjenih pod naslovom *Rekonstrukcija događaja*, a treći dio ima opet samo jednu priču, onu o sarajevskoj Vijećnici.¹

Priče su o svakodnevnom životu običnih, malih ljudi *s jakom lokalnom i stvarnosnom ukotvljenošću* (Udier 2011). Slike iz života tipičnih sarajevskih likova u ratu bilježe i opisuju šta se desilo ljudima tokom anticivilizacijske opsade grada devedestih godina dvadesetog stoljeća. Ove priče nalaze svoje mjesto u kulturnoj memoriji Sarajeva i Bosne i Hercegovine – naglašavajući zapravo šta treba zapamtiti (Vervaeet 2011). Čitajući ovu zbirku i lokalni čitalac će uložiti napor da složi kockice identiteta autora i njegovih likova. Jergović, Sarajlija koji je preselio u Zagreb, piše o muslimanu u ustašama koji je spašavao židovske porodice, o četniku koji ne želi pucati na grad u ratu – ukratko, svi likovi iz ove zbirke nose u sebi Sarajevo – jedinstveno kulturno stjecište različitih identiteta koji su viševjekovnim suživotom kreirali jedan novi, hibridni, a ipak jedinstveni sarajevski i bosanskohercegovački identitet.

Jergović u priči *Pismo* kaže: *Nisam baš uživao u sarajevskim psovkama, ali sam možda zbog njih ostao cijeli život (jer još uvijek ne znam je li ovo poslije život) u tom gradu*. Može se u tom pogledu povući određena paralela sa Andrićem koji je znao prepoznati posebnost bosanskohercegovačkog kulturnog identiteta, a koji Jergović integriše u svoju zbirku priča. Prilikom napuštanja grada, u priči *Slijepac*, jedna

1. Zbirku je 1997. na engleski prevela Stela Tomašević.

sarajevska porodica pakuje Andrićeve knjige *Put Alije Đerzeleza* i *Travničku hroniku*, a u jednom trenutku žena pita muža da izabere hoće li sa sobom ponijeti *Travničku hroniku* ili *Bibliju* – dajući tako Andrićevom djelu status nečega dragocjenog što treba sačuvati. Poveznica između Jergovića i Andrića može se zapravo tražiti u Andrićevom shvatanju Bosne i Hercegovine: ona je *treći svijet* gdje se istovremeno pripada i jednom i drugom svijetu ali i mrzi i jedno i drugo, i gdje se čovjek koleba između dva zavičajja, a svugdje je kod kuće i istovremeno stranac (Liebmann 2022).

I naslov zbirke, *Sarajevski Marlboro*, referira na taj jedinstveni identitet – s omotom gdje se tek ispod površine krije originalni omot predratnih cigareta Marlboro pravljenih sa specifičnim okusom za BiH od duhana koji se uzgajao u Gradačcu i Orašju, a važio je za jedan od najkvalitetnijih u sklopu globalnog američkog brenda. Slično tome, sarajevska kultura, kao jedna od paradigmi bosanskohercegovačke kulture, ostaje skrivena u unutrašnjoj strani napisanih riječi. Tako Jergović piše:

„Možda sam i mogao naučiti drugi jezik tako da mi postane materinji, tako da mi postane mnogo više od toga, jezik pripovijedanja i mišljenja. Ali ono što nisam mogao prihvatiti bila je ideja o drugim ljudima i drugom svijetu. Kako njih da prisluškujem ako ne razumijem šta govore? Mogu razumjeti riječi, ali ne mogu razumjeti šta oni stvarno govore.”²

PREVOĐENJE KULTURE

Prevoditelji moraju prenositi i lingvističko i kulturalno značenje, ali najprije moraju objasniti tekst sami sebi (Liddicoat 2016: 360). U slučaju zbirke priča *Sarajevski Marlboro*, u prevođenju bh. kulturnog konteksta kojem je imanentna raznolikost, radi se o svojevrsnom reverzibilnom prevođenju, gdje se prevod, prije nego ode čitatelju, najprije mora zaustaviti na nivoima višestrukih kulturnih značenja lokalnih identiteta koja prevodilac sam sa sobom mora razumjeti i pomiriti, a tek potom prevod može biti odaslan prema čitatelju. U toj situaciji je uloga prevodioca od najvećeg značaja. Postoje s tim u vezi dvije vrste čitalaca – oni koji dijele sličan pogled na svijet kao autor, svojevrsni *insajderi*, i oni koji to nisu (*outsiders*, Katan 2016). Isto tako možemo reći da postoji i više vrsta *insajdera* koji, čitajući djelo, mogu prepoznati samo neke elemente identiteta koje im nudi autor, neke ne uočiti, a neke odbaciti. Tako svaka grupa *domaćih* čitalaca može kreirati ono što Katan zove *aggrandizement* (2016), tj. amplifikaciju vlastite stvarnosti, što nosi rizik od potencijalnog čitalačkog kulturnog konflikta.

2. Zubobolja, krvarenje, rastanak: jedna privatna priča o trideset godina opsade Sarajeva (jergovic.com)

Kulturno nasljeđe je osnova identiteta (Sæheim 2007: 173) i u tom smislu prevodilac donosi odluku kakav će status imati kulturno specifični elementi tog identiteta, a pogotovo oni skriveni *ispod površine* u tekstu. Prevodilac mora odlučiti da li će ih zadržati kao prepoznate elemente identiteta društva o kojem je riječ u tekstu, ili će ih *brisati* olakšavajući recepciju čitatelju u ciljnom jeziku.

Edward T. Hall je po modelu ledenog brijega definisao tri aspekta kulture: vidljivi, poluvidljivi i onaj koji je nevidljiv, tj. ispod površine. Elementi trećeg aspekta su skriveni ali i mnogo bliži neupitnim uvjerenjima o svijetu i našim kulturnim identitetima. O njima i drugačije učimo, putem nesvjesnih usvajanja principa i pogleda na svijet. Tu spadaju način razmišljanja, komuniciranje, odnos prema vremenu, prostoru, moći, moralu i sl. Ovi elementi su odraz unutrašnje, neformalne slike svijeta, pa je i zadatak prevodioca da ih prevodi na neformalnom nivou (Katan 2011).

U analizi prevoda Jergovićevih priča obrađen je korpus od 247 primjera sa prevodima. Imajući u vidu da je primarna osobina bh. kulture dinamičnost u realnom historijskom vremenu i kontekstu, te da je glavna tema Jergovićeve zbirke rat kao prekretnica u životima njegovih likova, primjeri su kategorizirani u tematske grupe bazirane na vremenskoj podjeli. Kategorija koja se odnosi na likove je *Ljudi i ljudske karakteristike* a kategorija *Kontekst u kojem ljudi djeluju* podijeljena je na vremenskoj osi na podteme: *Predratni period*, *Leksika iz turskog doba*, *Leksika iz austrougarskog doba*. Zadnja kategorija koja odnosi se na ratni period nosi naziv *Ratna leksika*.

Prilikom analize korišten je kao polazna tačka Pedersenov model tehnika (2007, 2016). Kulturno specifični elementi se po tom modelu dijele na tri grupe:

1. transkulturni elementi – poznati objema kulturama;
2. monokulturni elementi – poznati u izvornoj kulturi;
3. mikrokulturni elementi – ograničeno poznati čak i u izvornoj kulturi.

Pri prevodenju se može pribjeći korištenju tehnika koje su, u ovom modelu, organizovane na osnovu kriterija stepena odomaćivanja tj. postranjivanja teksta u prevodu:

- službeni ekvivalent – prethodno usvojeno i ustaljeno prevodilačko rješenje;
- zadržavanje – prevodilac oslanja na izvorni jezik;
- specifikacija – specificiranje elemenata u prevodu koje se može uraditi eksplicitacijom i dodavanjem;
- direktni prevod – struktura originala se zadržava, uz kalkiranje ili sitne strukturne promjene koje služe većem stepenu prirodности izraza;

- generalizacija – tehnika koju prevodilac koristi krećući se na osi hiponimije, prema manje specifičnom pojmu;
- supstitucija – zamjena drugim pojmom iz ciljne kulture;
- izostavljanje – potpuno izostavljanje ukoliko prevodilac odluči da postoji prevelik kulturološki šum.

Zadržavanje i specifikacija su najviše orijentisane na izvorni tekst, direktni prevod je neutralna tehnika, a generalizacija, supstitucija i izostavljanje su više orijentisane na ciljni jezik.

U analizi u ovom radu pokazuje se značaj prve grupe tehnika, kojima odgovara naziv direktne tehnike (Vinay i Darbelnet 1958, prema Newmark 2009).

Venuti (2001: 244) sugeriše da u prevodenju književnosti češće dolazi do veće orijentiranosti prema ciljnoj kulturi zbog uticaja njenih vrijednosnih sistema. Chesterman (2004) navodi da prevoditelji kao medijatori, odnosno interpretatori izvornog teksta žele zadovoljiti očekivanja čitatelja i učiniti tekst razumljivim, pa ga pojednostavljaju za ciljnog primatelja. Levy također smatra da prevodilac želi sa što manje napora prenijeti što više (1967, prema Obdržálková 2016). Agorni (2016) u tom smislu govori o svjesnom *riziku* koji bi prevodilac trebao preuzeti u nastojanju da predstavi izvornu kulturu. Time je zanimljiviji podatak da je u analiziranom korpusu, od svih navedenih tehnika, specifikacija, kao tehnika usmjerena na izvorni jezik, korištena kao najbrojnije rješenje.

Tabela 1. Udio tehnike specifikacije u prevodilačkim rješenjima po tematskim grupama

Tematska grupa	Udio specifikacije u korištenim tehnikama
Ljudi	43%
Kontekst	44%
Ratna leksika	69%

Specifikacija po Pedersenovom modelu podrazumijeva eksplicitaciju i dodavanja. To je pristup koji zahtijeva pojačani kognitivni napor prevodica (Lapshinova-Koltunosi 2022). U tekstu prevoda prepoznaje se u formi tri elementa: element koji ne postoji u izvorniku ali se nalazi u ciljnom tekstu, element koji je implicitan u originalu a eksplicitan u prevodu, te element koji je značajniji u prevodu jer dobija više pažnje leksičkim odabirom (Séguinot 1988). Uključeni su i primjeri koje neki autori smatraju sredstvom eksplicitacije, kao što je *korištenje većeg broja veznika* u prevodu (Lapshinova-Koltunski 2022), *dodavanje* novih riječi koje nisu postojale

u izvornom tekstu, odnosno riječi koje imaju specifičnije značenje od riječi u originalnom tekstu (Kludy & Károly 2005: 15), tj. bilo koje dodavanje u prevodu koje se ne može objasniti strukturnim, stilskim ili retoričkim razlikama između dva jezika (Séguinot 1988).

Uzimajući u obzir prirodu specifikacije, može se reći da je ona u prevodu ove zbirke priča ne samo prevodna tehnika nego i strateško opredjeljenje prevodioca. Specifikacija je također indikator potrebe da se uloži dodatni kognitivni napor u prevođenju kako bi se premostio jaz između *viđenog* i subjektivno *shvaćenog* svijeta. Očekivano, leksika iz najnovijeg ratnog perioda ima najveći udio specificiranja u procesu prevođenja, čak 69% od ukupnog broja primjera iz ove tematske grupe.

LJUDI I LJUDSKE KARAKTERISTIKE

U tematskom dijelu koji se odnosi na ljude od ukupno 97 primjera pri prevodu njih 42 je korištena neka vrsta specifikacije. Rezultat su opširnije rečenice, proširene sintagme i veći broj rečenica u prevodu. Likovi su, i pored lako čitljivog stila autora, složeni, puni sumnje, podozrivosti, nepovjerenja – svega onoga što je donio rat u kome su neprijateljske strane morale biti jasno definisane i pored, paradoksalno, kulturno mješovite zajednice unutar koje je poduhvat takvoga razdvajanja gotovo nemoguć. Na tom je tragu vrlo zanimljiv i vidljiv prevodilački pečat – strateška orijentacija da se stvari u prevodu izvuku na površinu. Gledajući tematski, ova tendencija se uočljivo pojačava od neutralnih svakodnevnih sintagmi i metaforičkih izraza o ljudima prema rečenicama koje se suštinski odnose upravo na rat te na lokalno, specifično bosansko iskustvo. Prevodilac dodaje vidljive spona na ova prevodilačka uporišta:

*čime je bila inficirana, drugim gradom – whether she had become **addicted to Sarajevo**; puko čovjek – the **poor** guy lost the plot; da je duša mine – **hoping to make things up for her**; gospar – a gentleman **like Mr. Ivo**; pri drugom već na maršupičku materinu – **only to be crudely familiar the next time she met them**; poprijeko gledao – **and yet, for some reason**, he refused to have anything to do with her; mala snaga – when he felt a bit weak; Što je dublje propadao i što je situacija u zemlji bivala teža, Zlaja je sve više sanjao. – **The more time he wasted, and the more the situation in Bosnia deteriorated, the more Zlaja yielded to his fantasies.**; Komšilik se prestravio, samo se pričalo koga je i kako Rade htio i mogao ubiti. – **The neighbors were understandably frightened. Indeed, they began to speculate about whom Rade***

was **planning** to kill, and how.; Tada su komšije nakon dugog vremena opet vidjeli Radeta. Stotinu godina stariji nego što je bio samo prije koji mjesec, izašao je iz stana s lončićem juhe i tri smežurana limuna. – **The tragedy had the unfortunate effect of driving Rade into the open, so to speak.** For the first time in ages, the neighbors got to see Rade in the flesh, although he seemed to have aged preternaturally in the last few months and looked a hundred years old when he finally emerged from his house with a little saucepan of soup and three shrivelled lemons.; Činjenica da tako različiti ljudi žive na jednome mjestu i da ih ta različitost ne opterećuje s vremenom je donijela užitak, zadovoljstvo koje svojom površnošću i neposrednošću podsjeća na čekaonicu kolodvora s kojeg vlakovi voze u pakao i u raj. – **Pretty soon** she began to derive pleasure from the way so many people lived **on top of one another** without making a fuss about their differences. **The trivial but immediate quality** of this pleasure brought to her mind the atmosphere of a station waiting-room on a platform from which trains depart to heaven **and** hell.; Smrt je bila jednako pojavom iz snova i iz stvarnosti, i posebno je nesretnim činila ljude koji su živjeli u čistim i jasnim svjetovima, ljude koji nisu previše sumnjali i koji su, na ovakav ili onakav način, imali svoj stav o životu. – Death **bulked** large not only in people's dreams but also in their **day-to-day lives**, and perhaps that is why **the bombardment** was especially upsetting for people like Zlaja and Elena who were **cocooned** in a world of their own, not wanting to question the state of things, and having in some ways an **unusual** approach to life.

Korištene su lekseme sa specifičnijim značenjem [*planirao* umjesto *htio* (*ubiti*), *neobičan* stav umjesto *svoj* stav, *začahuriti se* umjesto *živjeti*, *ovisna* umjesto *inficirana* itd.]. Zanimljiva su rješenja gdje je npr. *muslimanska obitelj* prevedena kao *bosanska* (*Bosnian family*), pri čemu je identitet *podignut* na nivo države, ili ostavljanje turcizma uz dodavanje riječi (i rečenica) u svrhu pojašnjenja značenja: *eglen-efendija* – *eglen-effendi* **or brilliant talker**; *daidža* – *smalltime crook*; *ustaša Rasim* – *Rasim of the Ustaša*; *ovi iz nacionalnih stranaka* – **various national parties**; *nesvrstani studenti* – **students from non-aligned countries**; *bosanski grb, od šake do lakta* – **the national sign language of Bosnia** – **an obscene** gesture involving the forearm; *čovjek iz kavane, finih manira, dobrog čuga* – **always urbane, and with a taste for drink**; *hodala s kamenčićem u cipeli* – **walked around her native city** with a pebble in her shoe; *kad je glava u pitanju* – **when life depends on it**; *džaba da ti ja govorim* – **what's the point in my telling you?**; *česmu je sagradio neki beg* – **it was generally accepted that the local pasha has been responsible for the project.**

U nekoliko primjera gdje je korišteno izostavljanje, moglo bi se čak reći da je riječ o specifikaciji izostavljanjem. U primjeru *stara Muslimanka s maramom na glavi*

prevod glasi *an old Muslim woman with a scarf*, gdje je izostavljeno *na glavi*, što zapravo pojašnjava način nošenja marame (nije samo na glavi). Drugi primjer je sintagma *mekani bosanski islam* koja je prevedena kao *liberal Islam*. Iako je riječ o generalizaciji, ipak je eksplicitirano značenje konotacije lekseme *mekan*.

Tabela 2. Korištene prevodne tehnike u tematskoj grupi Ljudi i ljudske karakteristike

Tehnika/period	Ljudi i ljudske karakteristike
Službeni ekvivalent	/
Zadržavanje	/
Specifikacija	42
Generalizacija	13
Direktni prevod	12
Supstitucija	22
Izostavljanje	8
UKUPNO	97

KONTEKST U KOJEM LJUDI DJELUJU

Ova kategorija uključuje leksiku iz predratnog perioda, a kao podgrupe se mogu tretirati turcizmi i germanizmi.

Konkretni datumi i događaji su pobliže određeni eksplicitacijom: *šestog travnja – on the sixth of April 1992*.³; *u vrijeme Sarajevske Olimpijade – during the Sarajevo Olympics in 1984*. Prevodilac daje pojašnjenja npr. *ljepša vremena, širom raskriljenih zagrljaja – a more prosperous age in which comradely hugs and outstretched arms*; *u vrijeme prvih radnih akcija – the first wave of proleterian labor camps*, *jugo – the fierce south wind*; *titraj s Igmana i Bjelašnice – the shimmering light over Mounts Igman and Bjelašnica*, *okrenuo janjca – to roast lamb on the spit*; ili dodaje lekseme u primjerima konkretnih objekata iz svakodnevnog života ili referenci koje nove generacije nemaju u svom iskustvu: *Diana – Citroën 2cv*; *tristać – the Yugo 1300*; *Golf – Golf VW*; *istetovirani Zagor – a tattoo of Zagor the cartoon hero*; *Carringtonova vila – Lord Carrington's villa*; *Clintonovi kreveti – Bill Clinton's bedrooms*. Ponekad prevodilac koristi specifične lekseme sa preciznijim značenjem, npr. *bezbroj bosanskih svjetova – the diverse Bosnian cultures*; *harmonikaški zvuk – synthesized*

3. Šesti april je vrlo poseban datum za Sarajevo, i to višestruko: dan kad je Sarajevo prvi put bombardovano 1941, dan kad je Sarajevo oslobođeno 1945, a potom i kao dan kad je počela opsada Sarajeva 1992. godine. <https://radiosarajevo.ba/metromahala teme/sarajke-i-sarajlije-sretan-vam-6-april-prica-o-najznacajnijem-datumu-u-historiji-sarajeva/490982>

muzak. Od turcizama, najzanimljivija je leksema *mahala* koja je dobila nekoliko ekvivalenata u prevodu na engleski: *particular neighbourhood, downtown area, his own part of the country* i *district*. Tu su i svakodnevni predmeti i pojave: *fildžani – Turkish cups; zvuk s minareta – the sound of muezzin; čaturica – the hip-flask; pred Kurban – before the animal sacrifice of Bairam*; ili specificiranje da je riječ o turskom dobu iako ta informacija ne postoji u originalu: *nekada davno, ne pamti se kada – a long time ago, during the Ottoman Empire*.

Iz austrougarskog kulturnog nasljeđa je specificiran izraz *glava uzdignuta ko u cara Franje – holding his head high like Emperor Franz Josef*.

Tabela 3. Pregled prevodnih tehnika za tematsku skupinu koja opisuje kontekst u kojem likovi žive i djeluju

Tehnika/period	Predratni period	Turcizmi	Austrougarsko/ Germanizmi	UKUPNO
Službeni ekvivalent	1	/	/	1
Zadržavanje	/	/	/	/
Specifikacija	18	10	2	30
Generalizacija	6	7	/	13
Direktni prevod	7	2	/	9
Supstitucija	8	/	7	15
Izostavljanje	/	/	/	/
UKUPNO	40	19	9	68

RATNA LEKSIKA

Ono što je specificirano u prevodu leksike koja se odnosi na rat i opsadu Sarajeva u koje su smješteni Jergovićeви likovi jeste mnoštvo detalja koje lokalni čitatelji imaju u svom kulturnom iskustvu. Većina ovih primjera su u originalnom tekstu bez ikakvih posebnih stilskih oznaka. Obični toponim Plitvice postaje *the conflict in Plitvice*; *Počelo je oko podne – The bombardment started about midday*; *gruhanje – persistent bombing*; *četnici – Serbs*; *šubara – Serbian cap*; *crna šubara i ogromna drvena kokarda – traditional black fur hat with a Serbian cockade*; *balije i ustaše – the Muslims and Croats*; *četnička granata – killed by a Serb mortar*; *hanumice moja – my Muslim doll*; *sve kroz četničke položaje – right through the Serb positions*; *ovi (četnici) – those Serb marauders*.

U procesu specifikacije rečenice postaju duže i bogatije leksikom preciznijeg značenja: *najuporniji (su) poželjeli sačuvati živu glavu – the most determined patriots*

*became refugees; makar ne znali šta će kasnije s njom (sa živom glavom) – they discovered they had no use once **in exile**; s prvom granatom – as soon as shelling began; filter Croatije – a packet of Croatian cigarettes; Edo Inženjer, Velija Fudbaler, Meha Padobranac, Mirso Kuglager i Stevo Lopov analizirali su situaciju – Edo the Engineer, Velija the Footballer, Meho the Paratrooper (specifično vojni padobranac), Mirso the Ballbearing and Stevo the Thief analyzed the **political** situation; Na Vitez nije padalo – Vitez was not **bombed**; planuše prve kuće – then to **set fire to one another's** houses; sve kroz četničke položaje – right through the Serb positions; mirovnjački transporter – a **UN armored** truck; kapetan u uniformi JNA –captain wearing the uniform of the **Yugoslav National Army**; čisti Hrvat – **out-and-out** Croat; zaklao hrvatskog pjesnika – **to slit throat of Juraj** the Croatian poet; Teritorijalna odbrana – the **Territorial Army**; koja ga je provlačila između granata – to help them **survive** the shelling; humanitarna pomoć – the army handout, i jednom službeni ekvivalent humanitarian aid; bijeli svijet – **outside** world; sarajevska sveučilišna knjižnica, slavna Vijećnica – the Sarajevo University library, **its** famous city hall.*

Ponekad nisu dodane samo riječi u prevodu, nego i čitave sintagme i rečenične strukture:

*Mimo frontova i četničkih zasjeda, ostavivši svu poklanu rodbinu – who had come to Sarajevo – **god knows how** – after the rest of her family had been killed in a massacre; čiji je zapravo on, naš ili njihov, i da nije možda kakav pritajeni snajperist ili špijun – she couldn't help wondering whose side Čipo was on. **Was he one of us or one of them?** Could he be a secret sniper or a spy?; svi su oni jednaki – **the Bosnian government wasn't helping people to escape from the war zone, those no-good politicians are all the same**; Jurja mobilizirali u „radni vod“ – draft Juraj into **what they called „the labor platoon“**; navrat (mu) se navalio komšija Spasoje – His neighbour Spasoje immediately **began to point the finger at Izet. It was very sad.***

Zanimljiv je primjer posljednji iz raje kojeg je Bog pozvao sebi zbog ciroze – the last of the **boozers to die from cirrhosis in the traditional way** – jer se u Sarajevu u ratu nije umiralo od obične, starinske smrti.

Tabela 4. Prikaz omjera korištenih tehnika u prevodu leksike iz rata devedesetih u Bosni i Hercegovini

Tehnika	Ratni period
Službeni ekvivalent	1
Zadržavanje	2
Specifikacija	57
Generalizacija	3
Direktni prevod	9
Supstitucija	10
UKUPNO	82

ZAKLJUČAK

Iz analiziranog korpusa vidljiv je strateški pristup korištenja različitih vrsta specifikacije. U pregledu u tabelama se može vidjeti da su tehnike specifikacije najviše korištene za najnoviji ratni period devedesetih, kao očito za prevodenje najproblematičnije razdoblje u kojem kultura *bosanskog lonca*, ta osebujna hibridna kultura postaje teško objašnjiva i sudbonosna za same njene pripadnike. Iz ovih primjera najbolje se vidi koliko je donošenje odluka teško u prevodenju.

Treba spomenuti i hibridni stil Miljenka Jergovića kad je u pitanju korištenje leksike sarajevskog i govora stanovnika Bosne i Hercegovine, a koji je ostao nevidljiv u prevodu. Primjeri paralelne upotrebe različitih varijanti jezika koji se koristi u BiH, kao što su *kuhala kavu, miris kahve i rakije, kavanska tuča, kavanske bašte, kafić*, potom *drugi svibanj* ali i *Prvi maj, grob i mezar*, i mnoštvo sličnih primjera pokazuju specifičnu kvalitetu bosanskohercegovačkog govora koji u sebi nosi šarolikost ljudi i kultura.

Osim toga, vidljiva je neprevodivost jedne sintaksičke strukture, a to je oblik *Dok je Titu spuštalo, Pitalo Ivu T., ubilo ga, garant me kaznilo* itd. Ova bezlična struktura prevodi se engleskim pasivom, ali je u ovakvim rečenicama neprevodiv utisak nemoći onoga koji trpi radnju. Posrijedi je svojevrsna *gramatika sudbine* – osoba ne može ništa jer ga je neka viša sila, nešto, bacilo u određena događanja.

Jergovićeve fikcije može se prepoznati i kao *proza sa stavom* (Udier 2011), a stav autora se reflektira i u strategiji prevodioca. Specifikacija bi se mogla posmatrati kao jedna od mogućnosti u procesu prevodenja kojom bi se mogli popuniti djelići nevidljivog a prisutnog značenja kulturno specifičnih elemenata kod pisaca kao što je Miljenko Jergović, koji pišu o malim, a značajnim kulturama kao što je bosanskohercegovačka.

LITERATURA

1. Ahmad, Aijaz (1987), "Jameson's Rhetoric of Otherness and the 'National Allegory'", *Social Text*, No. 17. 3-25.
2. Bachmann-Medick, Doris (1996), "Cultural Misunderstanding in Translation: Multicultural Coexistence and Multicultural Conceptions of World Literature", Institut für Anglistik/Amerikanistik Erfurt, EESE, 7; pristupljeno na http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic96/bachmann/7_96.html
3. *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
4. Chesterman, Andrew (2000), *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*, Benjamins, Amsterdam
5. Footitt, Hilary, (2016), "War and Culture Studies in 2016: Putting Translation into the transnational?", *Journal of War and Culture Studies*, 9(3), 209-221.
6. Golubović, Zagorka (1999), *Ja i Drugi, Antropolološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Republika, Beograd
7. Huntington, Samuel (1993), "The Clash of Civilization", *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
8. Jergović, Miljenko (2022), "Zubobolja, krvarenje, rastanak: jedna priča o trideset godina opsade Sarajeva", pristupljeno na: www.jergovic.com
9. Jergović, Miljenko, (2003), *Sarajevo Marlboro*, prev. Stela Tomašević, Archipelago Books
10. Jergović, Miljenko (2004), *Sarajevski Marlboro*, Jutarnji list, Zagreb
11. Katan, David (2011), "Culture", in: Baker, M. & Sandahla, G. (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Taylor & Francis Group, New York, 70-74.
12. Katan, David (2016), "Translating for outsider tourists: Cultural informers do it better", *Cultus*, 9(2), 63-91.
13. Klaudy, Kinga, Krisztina Károly (2005), "Implication in translation: Empirical evidence for operational asymmetry in translation", *Across Languages and Cultures*, 6(1), 13-28.
14. Lapshinova-Koltunski, Ekaterina, Michael Carl (2022), "Using translation process data to explore explicitation and implication through discourse connectives", *Proceedings of the 3rd Workshop on computational approaches to discourse*, Gyeongju, Republic of Korea, 42-47.
15. Liebmann, Frančeska (2022), *Kulturemi u romanima Ive Andrića. Analiza njemačkih i engleskih prijevoda*, Durieux, Zagreb

16. Liddicoat, Anthony J. (2016), "Translation as intercultural mediation: Setting the scene", *Perspectives*, 24 (3), 347-353.
17. Leppihalme, Ritva (1997), *Culture Bumps, An empirical approach to the translation of allusions*, Multilingual Matters, Clevedon
18. Lovrenović, Ivan (2015), "Kulturni identitet(i) Bosne i Hercegovine"; pristupljeno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/kulturni-identiteti-bosne-i-hercegovine>
19. Mitrović, Ljubiša (2002), "Sudbina kulturnih i etničkih identiteta u procesima globalizacije i regionalizacije Balkana", u: Ljubiša Mitrović, Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović (prir.), *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, CBS, JUNIR i Punta, Niš, 15-31.
20. Nedegaard-Larsen, Brigit (1993), "Culture-Bound Problems in Subtitling", *Perspectives: Studies in Translatology*, 1(2), 207-240.
21. Newmark, Peter (2009), "The linguistic and communicative stages in translation theory", u: Munday, J. (ed.), *Routledge companion to Translation studies*, Taylor & Francis Group, NY, 20-36.
22. Pedersen, Jan (2007), "How is culture rendered in subtitles?. Challenges of Multimedial Translation", u: Nauert, Sandra, Heidrun Gerzymisch-Arbogast (eds.), *Proceedings of the Marie Curie Euroconferences MuTra*, Saarbrücken, 113-130.
23. Podemska, Teresa (2010), "Translating multiculturalism", pristupljeno na: https://www.researchgate.net/publication/307429660_Translating_Multiculturalism
24. Polezzi, Loredana (2011), "Mobility", u: Baker, M & Sandahla, G. (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Taylor & Francis Group, New York, 172-178.
25. Radio Sarajevo, <https://radiosarajevo.ba/metromahala/teme/sarajke-i-sarajlije-sretan-vam-6-april-prica-o-najznacajnijem-datumu-u-historiji-sarajeva/490982>
26. Særheim, Inge (2007), "Official urban naming: cultural heritage and identity", *Onoma*, 42, 171-187.
27. Séguinot, Candance (1988), "Pragmatics and the Explication Hypothesis", *Erudite: TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 1(2), 106-113.
28. Sharifian, Farzad (2010), "Semantic and Pragmatic Conceptualization within an Emerging Variety: Persian English", u: Kirkpatrick, A. (ed.), *The Routledge Handbook of World Englishes*, Taylor & Francis Group, New York, 442-432.

29. Spahić, Vedad (2016), *Književnost i identitet, Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji/konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – BZK "Preporod", Tuzla
30. Udier, Sanda Lucija (2011), *Fikcija i fakcija: Rasprava o jeziku književnosti na predlošcima tekstova Miljenka Jergovića*, Disput, Zagreb
31. Valero-Garces, Carmen (2018), "Mediation as translation or translation as mediation? Widening translator's role in a new multicultural society"; retrieved from: <https://www.nottingham.ac.uk/research/groups/ctccs/projects/translating-cultures/documents/journals/mediation-as-translation-or-translation-as-mediation.pdf>
32. Venuti, Lawrence (2001), "Strategies of translation", u: Baker, M. (ed.), *Routledge encyclopedia of translation studies*, Taylor & Francis Group, New York, 240-244.
33. Vervaet, Stijn (2023), "Writing war, writing memory. The representation of the recent past and the construction of cultural memory in contemporary Bosnian prose", *Neohelicon*, 38(1), 1-17.

SPECIFICATION AS A TRANSLATION APPROACH IN THE ENGLISH TRANSLATION OF THE *SARAJEVO MARLBORO* STORIES COLLECTION BY MILJENKO JERGOVIĆ

Summary

Translating work by authors who were forced to leave their original cultural context, which provided them with a unique position of viewing of their own, but also other identities – now has a new, more interesting function. Translation thus is not only search for a common space for universal recognition and understanding based on common experiences, but rather communicating differences and specific local qualities as opposed to the global context. In the English translation of the collection of stories by Miljenko Jergović, *Sarajevo Marlboro*, a book about lives of common people from Sarajevo before and during siege in the nineties, translator is in a different relation toward the readers, due to the very need to use translation for communication. In this process, specification can be seen as not only translation technique, but a strategy for explication and explanation of Bosnian & Herzegovinian cultural elements, especially those which are invisible, under the surface of text, coded in our cultural identities. This paper analyses translation of cultural elements of Bosnian identity, and techniques used in their translation.

Key words: translation; culture; Jergović; specification

Adresa autorice

Author's address

Edina Špago-Ćumurija
Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru
Fakultet humanističkih nauka
edina@unmo.ba